

ЭТНІЧНАЯ І КАНФЕСІЙНАЯ ПРЫНАЛЕЖНАСЦЬ НАСЕЛЬНІЦТВА Ў КАТАЛІЦКІХ ГАРАДАХ І МЯСТЭЧКАХ БЕЛАРУСІ (сярэдзіна XVII—XVIII ст.)

У артыкуле звяртаецца ўвага на з’яўленне і занятакі прадстаўнікоў іншых этнасаў (перадусім яўрэяў і маскальёў) у каталіцкіх гарадскіх паселішчах, дынаміку гэтага насельніцтва на працягу сярэдзіны XVII—XVIII ст. (дэмаграфічны крызіс і шляхі выйсця з яго), а таксама адрозненні прышлага і мясцовага насельніцтвам. Асобна аўтар разглядае канфесійную прыналежнасць насельніцтва касцельных гарадоў і мястэчак, пытанні рэлігійнай толерантнасці і маральнай чысціні святароў і насельніцтва ў гэтых уладаннях.

This article drew attention to the emergence of classes and members of other ethnic groups (primarily Jews and Muscovites) in Catholic towns, the dynamics of this population during the middle XVII—XVIII century (demographic crisis and ways out of it), as well as differences between the migrant and the local population. Separately, the author examines the religious affiliation of the population of cities and towns church, questions of religious tolerance and moral purity of the priests and the people in these domains.

Ключавыя словы: яўрэі; гарады; канфесіі; каталік; праваслаўны.

Keywords: Jews; cities; denominations; Catholic; Orthodox.

Пераважную большасць насельніцтва беларускіх гарадоў і мястэчак складала ўсходнеславянскае. У гістарычных крыніцах нетутэйшае, прышлае насельніцтва атрымлівала характэрныя мянушкі: «маскаль», «жыд», «татар» і г. д. Гэта было характэрна і для каталіцкіх уладанняў, але ў іх канцэнтрацыя іншых этнасаў была адносна невялікай, за выключэннем яўрэяў.

Амаль з самага пачатку існавання духоўнай зямельнай уласнасці на тэрыторыі Беларусі (канец XIV ст. [37, с. 16, 17]) сярод яе насельніцтва мы сустракаем прадстаўнікоў гэтага старажытнага народа, якія займаліся трыманнем корчмаў і шынкоў, а таксама рамесна-гандлёвымі справамі. Больш інтэнсіўная міграцыя яўрэяў назіралася ў XVI ст. з Заходняй Еўропы (перадусім з Германіі і Польшчы) [2, с. 65]. Але ў каталіцкіх уладаннях адсотак яўрэяў быў значна ніжэйшы.

Пруднікаў Аляксандр Аляксандравіч — аспірант кафедры гісторыі Беларусі старажытнага часу і сярэдніх вякоў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Так, у 1635 г. ва ўладанні Віленскай капітулы Стрэшын у Рэчыцкім павеце са 105 пляцаў толькі 2 належалі яўрэям [20, с. 1]. У 1650 г. з прычыны казацка-сялянскага паўстання згадак пра яўрэяў у Стрэшынскім маёнтку няма [21, с. 1—3]. Інвентар мястэчка Задзеў Віленскага павета за 1644 г. таксама не дае ніякай інфармацыі пра яўрэяў [4, с. 1—13]. У прэстымяняльным уладанні біскупства мястэчку Параф’янава Ашмянскага павета інвентар 1649 г. не дае звестак пра яўрэяў, аднак апісвае корчмы і згадвае арандатара, які мог быць яўрэем [16, с. 13]. Па большай частцы мястэчак даныя за сярэдзіну XVII ст. адсутнічаюць.

Хрысціянскае насельніцтва бачыла ў яўрэях не толькі прадстаўнікоў чужога этнасу і рэлігіі, але, з цягам часу, і ўвасабленне феадальнага прыгнёту, бо менавіта яўрэі часцей за ўсё з’яўляліся арандатарамі і аканомамі корчмаў і часам цэлых маёнткаў. Хоць афіцыйна на павятовых сейміках шляхта абуралася тым, што маёнткі, падаткі, мыты і г. д. аддаюцца яўрэям у арэнду, на справе ўсё выглядала іначай — шляхецкія зборшчыкі падаткаў або арандатары, імкнучыся забяспечыць сабе паспяховы збор падаткаў, аддавалі іх яўрэям [39, с. 95]. Таму не дзіўна, што просты народ атаясамліваў яўрэяў і шляхту.

Казацка-сялянскія атрады, якія пачалі з’яўляцца на тэрыторыі Беларусі ўжо ў 1648 г., знішчалі ўсіх, хто нагадваў ім пра феадальны прыгнёт: шляхту, каталіцкае духавенства, яўрэяў, не шкадуючы дзяцей, жанчын і старых. Са ўступленнем у вайну Расіі і захопам тэрыторыі Беларусі пачынае распаўсюджвацца расійскае кіраўніцтва. Нягледзячы на просьбы мясцовага насельніцтва аб рэлігійнай свабодзе, выдаваліся ўказы «касцёлам ня быць, уніятam ня быць» і, як дадатак, «жыдам у Беларусі ня быць і ніякага жыцця ня мець» [1, с. II].

У выніку амаль дваццацігоддзя ваенных дзеянняў (1648—1667 гг.) Рэч Паспалітая апынулася ў сапраўдным эканамічным і дэмаграфічным крызісе. Найбольшыя страты панеслі тыя гарады, у якіх былі замкі [36, с. 74] (сярод духоўных уладанняў замак меў Стрэшын). Польскі гісторык М. Хорн прыйшоў да высновы, што, калі першыя сімптомы ўпадку яўрэйскай эканомікі ў Рэчы Паспалітай праявіліся ўжо ў 20-х гг. XVII ст., больш выразны спад наступіў у час паўстання Хмяльніцкага, у выніку якога яўрэйскае насельніцтва было часткова выразана, значная частка была пазбаўлена сродкаў існавання. Многія яўрэйскія рамеснікі эмігравалі ў Германію, Галандыю, Італію і Турцыю [34, с. 207].

Далёка не заўсёды за забойства або цялесныя пашкоджанні яўрэі і хрысціяне адказвалі аднолькава, часцей за ўсё яўрэі знаходзіліся ў знач-

на больш прывілеяваным стане. Гэта таксама настрайвала мясцовае насельніцтва супраць яўрэяў. Пры адсутнасці даных па сучаснай тэрыторыі Беларусі прывядзём звесткі па ўладаннях віленскага біскупства, якія сёння знаходзяцца на тэрыторыі Літвы.

У 1667 г. жыхары мястэчка Пасволь Упіцкага павета скардзіліся капітуле, што яўрэй, абражаны ці збіты хрысціянінам, атрымлівае адшкадаванне на правах шляхціца, а хрысціянін — як звычайны мешчанін. Прадстаўнікі капітулы адказалі, што вымярэнне справядлівасці павінна ў такіх сітуацыях быць аднолькавым [35, с. 186]. Аднак адступленні ад гэтага назіраліся вельмі часта. У 1671 г. у тым жа мястэчку быў забіты і ўтоплены яўрэй Юзафовіч, пад падазрэнне трапілі яўрэй і хрысціянін, аднак пазней следства выявіла, што гэта зрабілі хрысціяне. За жыццё яўрэя хрысціяне мястэчка павінны былі заплаціць штраф у памеры 1000 злотых [35, с. 198]. Акцэнтаванне ўвагі на тым, што забойства было ажыццёўлена хрысціянамі, мае непасрэднае значэнне, бо гэта ўжо ідзе ў разрез з расхэннем капітулы па папярэднім пытанні.

У канцы XVII — пачатку XVIII ст. можна прасачыць змяншэнне або поўную адсутнасць яўрэйскага насельніцтва ў большай частцы каталіцкіх гарадоў і мястэчак. Так, паводле тарыфу падымнага за 1690 г. у мястэчках Германішкі Ашмянскага і Гervяты Віленскага паветаў меліся карчмы, аднак няма згадкі, што іх трымалі яўрэі [6, с. 1—3 адв.]. У капітульным мястэчку Бакшты Ашмянскага павета ў 1698 г. таксама няма даных пра яўрэяў [9, с. 1, 2], што пацвярджаецца інвентаром воласці за 1699 г. [10, с. 1, 1 адв.].

Новыя разбурэнні прынесла Паўночная вайна 1700—1721 гг. Найбольш выразна прасачыць дынаміку яўрэйскага насельніцтва можна на прыкладзе Стрэшынскага маёнтка. Калі ў 1702 г. у мястэчку Стрэшын пражываў толькі адзін арандатар Юзаф (у Карпілаўцы яўрэяў не было) [22, с. 2 адв.], то інвентар 1714 г. увогуле не дае аніякіх звестак [23, с. 2—13]. Але яўрэі хутка сюды вяртаюцца. У 1727 г. у Стрэшыне ўжо пражываў арандатар карчмы з шынком і млынам, у Карпілаўцы з’яўляецца сапраўдная яўрэйская калонія, вылучаная ў інвентары загаловам «яўрэі карпілаўскай слабады». З 23 дымоў 6 належалі яўрэям, кожны з іх меў слабаду ад 3 да 7 гадоў, яўрэі складалі трэцюю частку насельніцтва. Яны трымалі карчму, у Стрэшыне і Карпілаўцы праходзілі кірмашы. Віленская капітула была зацікаўлена ў павелічэнні насельніцтва мястэчак, таму некалькі разоў у інвентары паўтараюцца запрашэнні на слабоды хрысціян і яўрэяў [24, с. 3 адв. — 23]. У 1735 г. у Стрэшыне зноў згада-

еща толькі адзін арандатар карчмы, у Карпілаўцы прапорцыя застаецца тая ж. Акрамя карчмы стрэшынскі арандатар трымаў таксама рудню з трыма млынамі [25, с. 1—17]. У снежні 1740 г. капітульны аканом Юзаф Пакаршэўскі пісаў, што для развіцця таргоў у Карпілаўцы неабходна даць дазвол на пасяленне яўрэям, пабудову сінагогі і ўпарадкаванне могілак. Капітула дала дазвол вылучыць яўрэям пляц для сінагогі і могілак, але за мястэчкам [35, с. 318, 319]. Дадзены факт кажа аб разуменні важнасці яўрэяў у эканамічных і гаспадарчых справах. У 1755 г. сітуацыя ў маёнтку не змяняецца [26, с. 1—32]. Інвентар 1759 г. узгадвае ў Стрэшыне «жыда Хаўсея», які трымаў сенажаць і плаціў за яе 5 злотых, усяго ж у мястэчку было 84 дымы. Карпілаўка мела 55 дымоў, лічба яўрэйскіх не ўказана, аднак разам яўрэі плацілі 30 злотых чыншу, Борка Янкелевіч быў вызвалены ад чыншу. Цікава, што ён збудаваў свой дом за кошт уладальнікаў мястэчка, за што павінен быў плаціць на працягу чатырох гадоў [27, с. 1—32].

У іншых уладаннях каталіцкай царквы лічба яўрэяў была значна меншай. У мястэчку Бусяж Берасцейскага павета, што належала да ордэна картузаў, у 1712 г. згаданы толькі адзін яўрэй-арандатар, які акрамя карчмы трымаў каля 20 моргаў зямлі, што, верагодна, указвае на яго заняткі сельскай гаспадаркай; да карчмы належаў таксама млын. Асобна ўказана, што мяшчане не маюць права вырабляць алкагольныя напоі, а толькі могуць купляць іх у арандатара [5, с. 13, 13 адв.]. У Параф'янаве ў 1737 г. мы бачым толькі арандатара карчмы, усяго было 7 двароў [17, с. 9 адв.]. У Бакштах у 1753 г. пражываў толькі арандатар карчмы, дымоў было 7, жыхароў — 15 [11, с. 1—3 адв.]; у 1756 г. разам з карчмой арандатар трымаў бровар і млын, дымоў было 6, жыхароў — 19 [12, с. 1, 2 адв.].

Маскалёў на тэрыторыі ВКЛ вабілі ўсходнія землі. Іх прадстаўніцтва ў каталіцкіх уладаннях было вельмі абмежаваным. У 1727 г. у Стрэшыне мы бачым двух «маскалёў», адзін з якіх быў прымаком і меў 2 гады слабады, другі — 1 год [24, с. 2 адв. — 3]. У 1735 г. сярод мяшчан узгаданы Івашка Маскаль [25, с. 3 адв.], які пражываў дастаткова доўгі час, бо слабады не меў, але можна дапусціць, што гэта згаданы ў папярэднім інвентары Іван Міхайлін. Той жа інвентар згадвае Івана Казака [25, с. 4]. У 1735 г. маскалям у Стрэшыне была дадзена слабада на 7 гадоў [25, с. 15 адв.].

Маскалі працягвалі сяліцца на беларускіх землях і ў другой палове XVIII ст. Так, у мястэчку Відзы Браслаўскага павета ў 1788 г. аселі 7 мужчын і 6 жанчын [32, с. 2 адв., 3].

Канфесійная прыналежнасць насельніцтва часцей за ўсё вызначалася прыналежнасцю да ўладальніка: у каталіцкіх уладаннях пераважалі католікі, ва ўніяцкіх — уніяты і г. д. Так, каля 1649 г. у Параф'янаве Ашмянскага павета быў збудаваны «касцёл Рымскі прыстойны» [16, с. 11].

Аднак гэты прынцып далёка не заўсёды выконваўся. Фактычна ў кожным каталіцкім уладанні пражывала праваслаўнае і ўніяцкае насельніцтва. Паказальным у гэтым сэнсе з'яўляецца Стрэшын. Інвентар 1702 г. утрымлівае павіннасць, каб «каталікі ў касцёле, а русь у царкве былі», да таго ж зазначана, што да сакраментаў павінныя ісці да ксяндза або да святара, але ні да каго іншага [22, с. 7 адв. — 8]. Амаль кожны новы інвентар утрымліваў распараджэнні адносна духоўнага жыцця, з якім, відаць, у Стрэшыне былі праблемы. Тое, што прасвітары павінны навучаць людзей і заклікаць да царквы, адзначана ў інвентары Уборцкага ключа, цэнтрам якога было мястэчка Лельчыцы (Мазырскі павет) [31, с. 16]. Картузы, уладальнікі мястэчка Бяроза ў Берасцейскім павеце, самай важнай павіннасцю лічылі, «каб каталікі ў касцёл, а русакі ў царкву... хадзілі» [4, с. 4]. У Бусяжы ў 1712 г. згадана царква, без указання веравызнання, хутчэй уніяцкая, пра касцёл звестак няма [5, с. 13].

Падчас войнаў аднымі з першых аб'ектаў нападу акрамя замкаў з'яўляліся храмы, незалежна ад таго, да якой канфесіі яны адносіліся. Акты віленскай капітулы ўтрымліваюць шмат звестак пра згарэлыя касцёлы і іх узнаўленне. Так, у маі 1713 г. падчас Паўночнай вайны было загадана мяшчанам з Горваля і Стрэшына ўзнаўляць касцёл «без аніякага марудства» [35, с. 288]. У Параф'янаве ў 1731 г. выяўлена, што «касцёл патрабуе рамонту, святар жыве на адлегласці ў мілю ад касцёла, плябанія пустая, няма арганіста. Насельніцтва не выконвае “пачаткаў веры”, царкоўнае кіраўніцтва пра тое не дбае, яго больш хвалюе атрыманне прыбытку і служба магнатам» [35, с. 304]. Падобная сітуацыя назіралася ў Стрэшыне ў 1779 г.: «касцёл, плябанія і шпіталь патрабуюць адбудовы, патрэбен новы арган і інш.»; у Карпілаўцы ў 1781 г. было загадана аднавіць касцёл [35, с. 371—373].

У 1735 г. касцёл па прычыне «лепшага месца» быў перанесены са Стрэшына ў Карпілаўку, дзе жыў ксёндз Стэфан Блажэвіч (тут касцёл і застаўся да канца XVIII ст.) [26, с. 9 адв.]. Праваслаўная царква была пераведзена ва ўніяцтва, яна ўзгадваецца разам з прасвітарам Андрэем Шымановічам [25, с. 3]. Тое ж адбылося і ў мястэчку Лельчыцы, дзе ў 1763 г. згаданы царква Святой Тройцы і прасвітар Ян Захарокі [31, с. 3]. У 1769 г. у Стрэшыне былі збудаваны дзве ўніяцкія царквы [35, с. 355].

Нярэдка адбываліся спрэчкі з-за кананічнай тэрыторыі паміж уніяцкімі святарамі. У кастрычніку 1784 г. парафіяльны святар самавольна адлучыў мястэчка Карпілаўка ад салонскага прыхода і далучыў да жлобінскага, на што прыходскі святар паскардзіўся капітуле. Справа нават дайшла да генеральнага афіцыяла, які вярнуў усё на месца [35, с. 381].

Сярэдзіну і другую палову XVI ст. прынята называць «залатым векам» у гісторыі Беларусі, бо шырока распаўсюджваліся ідэі Рэфармацыі і Адраджэння, рэлігійнай талерантнасці. З другой паловы стагоддзя ў ВКЛ пачынаецца Контррэфармацыя, але ідэі верацярпімасці працягваюць сваё існаванне на беларускіх землях. У 1724 г. у Стрэшын прыбылі так званыя філіпоўцы, «выгнаныя з Масквы», і прасілі дазволу капітулы застацца ў маёнтку. Невядома, кім яны былі на самой справе, бо рух філіпоўцаў вылучаецца пазней, але хутчэй гэта была адна з галін стараабрадцаў [2, с. 113]. Капітула парэкамендавала аканому не забараняць ім будаўніцтва дамоў, але сачыць, каб абрады адпраўлялі мясцовыя папы, «той ерасі ня маючыя» [35, с. 293]. У кастрычніку 1739 г. у Стрэшынскіх уладаннях працавала камісія па выяўленні стану касцёлаў і цэркваў. Яна даносіла, што касцёлы і цэрквы ў Стрэшыне і Карпілаўцы ў добрым стане, але ўніяцкія светары і насельніцтва не пабожныя, рэдка бываюць у касцёле, таму было прапанавана ўнесці да інвентароў і інструкцый абавязак падданым быць у святынях (гэты абавязак прысутнічае яшчэ ў інвентары 1702 г. [22, с. 7 адв., 8]). Таксама камісія звярнула ўвагу на манахаў-філіпоўцаў, якія тады ўжо мелі свой манастыр «у стрэшынскай пушчы». Іх абавязалі кожны год плаціць 15 імперыялаў, а таксама прыняць адно з веравызнанняў: рымска-каталіцкае ці грэка-ўніяцкае — або пакінуць Стрэшын [35, с. 317]. У 1742 г. было загадана апытаць гэтых стараабрадцаў у дачыненні пачаткаў веры. Калі б тыя не зрабілі выразнага вызнання веры, іх належала выгнаць з уладанняў [35, с. 320].

Часта сустракаліся выпадкі, калі светары «абдзіралі людзей», якія прыходзілі да іх з патрэбамі (пахаванні, шлюбы і г. д.). Пад 1783 г. акты віленскай капітулы паведамляюць пра вікарыя касцёла мястэчка Карпілаўка, які акрамя збожжавай даніны браў таксама частку падатку ад мяшчан, а таксама грошы ад арандатара [35, с. 377]. Так жа было ў 1796 г. у мястэчку Відзы Браслаўскага павета, на што скардзіліся мясцовыя жыхары [33, с. 3 адв., 4]. Практычна супрацьлеглай выглядае сітуацыя, што мела месца ў мястэчку Мядзведзіцы Наваградскага павета ў 1782 г., калі мяшчане ўступіліся ў абарону свайго ксяндза на судовым працэсе і сведчылі, што той «заўсёды сумленна выконваў свае абавязкі» [15, с. 1, 2].

Нягледзячы на распаўсюджванне хрысціянства, нават у XVII—XVIII стст. у некаторых мясцовасцях захоўваліся паганскія звычаі, як гэта было ў мястэчку Параф’янава. У 1649 г. складальнік інвентара паведамыў, што захоўваюцца «скаканні, русалкі, купалы, ставяць сталы, ядуць на магілах і г. д.» [19, с. 67 адв., 68]. Маральны і духоўны стан жыхароў Стрэшына наступным чынам апісвае дакумент: «...валасцянін стрэшынскі верыць нібы ў Бога, малітваў жа і запаведзяў Божых і касцельных ня ўмеє; ставіць свечкі ў царкве і дае ахвяраванні, у царкве рэдкі, а ў карчме сталы госць. З’яўляецца філосафам у дачыненні ўласнасці, не шкадуе яе на выратаванне сваёй скуры і алкаголь... рэлігійнае няўменне з’яўляецца вынікам грубай цемнаты светароў, якія ня ведаюць пачаткаў веры» [35, с. 389]. Такім чынам, калі нават светары былі цёмныя ў справах веры, што ў такім выпадку можна казаць пра звычайных вернікаў.

Рост насельніцтва беларускіх гарадоў у другой палове XVIII ст. быў звязаны са значным прытокам у ВКЛ яўрэяў, галоўным чынам з Украіны і Польшчы. У канцы стагоддзя яўрэі складалі каля 20—30 % гарадскога насельніцтва [3, с. 30]. Падобная сітуацыя назіралася і ў каталіцкіх гарадах і мястэчках. У картузаўскай Бярозе ў 1767 г. са 144 дымоў 24 належалі яўрэям, у 1775 г. лічба зменшылася: з 111 — 18 дымоў. Да таго ж яўрэі мелі ў мястэчку сваю школу. З той прычыны, што яны складалі значную частку мяшчан, інвентар утрымліваў спецыяльныя павіннасці для яўрэяў. Так, яны былі вызвалены ад пасылак, талок і гвалтаў, за гэта павінны былі плаціць чынш і аддаваць пэўную колькасць спіртных напояў манастыру картузаў «без падману». Таксама яўрэям было забаронена набываць ад сялян і мяшчан землі пад пагрозай страты свайго пляца. Відавочна розніца ў падаткаабкладанні — яўрэі плацілі чынш у значна большай велічыні, чым хрысціяне; нават калі б хрысціянін набыў пляц у «яўрэйскім Рынку», ён усё роўна плаціў бы менш. Такім чынам, яўрэі былі пастаўлены ў даволі жорсткія рамкі, аднак, на думку даследчыкаў, у гэтым праяўлялася таксама падтрымка картузамі яўрэйскага гандлю, бо жыхары маглі купляць алкаголь толькі ў яўрэйскіх корчмах. Калі б падданыя самі выраблялі напоі, яны павінны былі б заплаціць арандатару [4, с. 13, 13 адв.; 38, с. 110].

Мястэчка Ігумен Мінскага павета ў 1787 г. мела 83 дымы, з якіх 29 былі яўрэйскімі [13, с. 10—12]. Павялічваецца доля яўрэяў і ў вышэйзгаданым Стрэшынскім уладанні. У 1767 г. з 71 дыма ў Карпілаўцы яўрэі мелі 26 (у Стрэшыне не ўказана колькі, жыў толькі арандатар [28, с. 3—4 адв.]). У 1787 г. у Стрэшыне з 78 дымоў ужо 52 належалі яўрэям, у Кар-

пілаўцы лічба змянілася: з 50 дымоў — 4 яўрэйскія [29, с. 6—9, 17, 18]. Як і раней, асноўным заняткам яўрэяў была арэнда корчмаў, млыноў, а часам і маёнткаў. У актах віленскай капітулы ў 1784 г. згаданы арандатар Шэндэр з Карпілаўкі, якому нанеслі шкоду праходзячыя расійскія войскі [35, с. 380]. Чым было абумоўлена з'яўленне ў Стрэшыне такой колькасці яўрэяў, невядома, хутчэй гэтаму садзейнічала ўдалая палітыка ўраднікаў віленскай капітулы па запрашэнні новых жыхароў у свае ўладанні.

У іншых мястэчках часцей назіраўся супрацьлеглы працэс: змяншэнне адсотка яўрэяў або іх знікненне. У 1763 г. у мястэчку Лельчыцы згадана толькі адна карчма, усяго налічвалася 59 дымоў [30, с. 3 адв. — 20]; у 1776 г. у Параф'янаве пражываў толькі адзін арандатар, усяго жыхароў было 29 [18, с. 6—14]. У мястэчку Відзы ў 1789 г. меліся 2 карчомных будынкі, аднак у інвентары пасля запісу «дамы, дзе жывуць яўрэі», не прысутнічае ніякай інфармацыі [32, с. 1—3]. У 1794 г. у мястэчках Мядзведзіцы і Старынкi, што ўваходзілі ў склад сталовых уладанняў віленскага біскупства, мы бачым толькі арандаваныя корчмы і млыны [14, 2 адв. — 3 адв.]. У 1795 г. у мястэчку Германішкі таксама пражываў толькі арандатар карчмы [13, с. 1].

Пасля далучэння ў 1772 г. усходняй часткі Беларусі да Расійскай імперыі частка каталіцкіх уладанняў аказалася ў руках расійскіх улад. Так сталася і з часткай маёнтка Стрэшын. Найбольш прадпрымальная частка насельніцтва — менавіта яўрэі — пачынае спрабаваць нанова наладзіць гаспадарчыя сувязі. У кастрычніку 1780 г. невядомы яўрэй пад апекай нейкага расійскага генерала спрабаваў купляць дубы ў Стрэшыне, каб пасля іх апрацоўваць і прадаваць. Віленская капітула як уладальнік згадзілася на гэта пры ўмове, што гэты яўрэй падпіша кантракт на сваё імя [35, с. 373].

У частцы Стрэшынскага маёнтка, што засталася ў руках капітулы, справы таксама выглядалі не найлепшым чынам. У 1791 г. віленскія канонікі Грушэўскі і Гаўвальт склалі падрабязную справаздачу аб Стрэшыне. Сярод інфармацыі аб стане жыхароў прысутнічае наступнае: «...валасцяне ўбогія дзякуючы ўпартай прыхільнасці спосабу гаспадаркі сваіх продкаў і засіллю яўрэяў, якія збядняюць валасцян» [35, с. 389]. У цэлым нічога новага, аднак не толькі падданыя ўспрымалі яўрэяў вінаватымі ў сваёй беднасці, але таксама і ўладальнікі каталіцкіх маёнткаў.

У выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітай уся тэрыторыя Беларусі ўвайшла ў склад Расійскай імперыі, а разам з ёй — і каталіцкія ўладанні. Пазней расійскімі ўладамі была праведзена так званая «мяжа яўрэйскай асе-

ласці», якая фактычна зводзіла тэрыторыю рассялення яўрэяў да межаў былой Рэчы Паспалітай, дзе яны даўно ўжо сталі сваімі.

Для яўрэяў каталіцкіх гарадоў і мястэчак ў сярэдзіне XVII—XVIII ст., такім чынам, былі характэрныя адносна невялікая канцэнтрацыя насельніцтва і спецыфіка рассялення. У большасці каталіцкіх гарадоў і мястэчак доля яўрэяў складала каля 1—2 % (па сутнасці, гэта былі толькі арандатары корчмаў), і толькі ў некаторых уладаннях поўдня і цэнтра Беларусі ў другой палове XVIII ст. гэта лічба значна ўзрастае: у Стрэшынскім маёнтку (мястэчкі Стрэшын і Карпілаўка) — каля 40 %, Бяроза (Картузаўская) — каля 17 %, біскупскае ўладанне Ігумен — каля 20 %. Яўрэі мелі патронаў у асобах уладальнікаў і аканомоў маёнткаў, якія давалі ім пераважныя або выключныя правы на продаж алкаголю, арэнду і трыманне шынкоў, корчмаў і г. д. Гэта праяўлялася таксама і ў няроўным вымярэнні справядлівасці, бо правасуддзе часцей за ўсё было на баку яўрэяў. Некаторыя прадстаўнікі яўрэйскага насельніцтва займаліся таксама сельскай гаспадаркай, аб чым сведчыць наяўнасць у іх моргаў і валок.

Этнічная і канфесійная прыналежнасць жыхароў беларускіх каталіцкіх гарадоў і мястэчак у сярэдзіне XVII—XVIII ст. мала чым адрознівалася ад прыналежнасці жыхароў дзяржаўных і прыватнаўласніцкіх. Гэта тычыцца з'яўлення і росту працэнта яўрэйскага насельніцтва, а таксама сталага перасялення маскалёў на тэрыторыю ВКЛ. Да таго ж назіраўся перавод праваслаўных цэркваў ва ўніяцтва, што адбілася і на каталіцкіх уладаннях.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею : в 15 т. / под ред. Г. Карпова. СПб. : Тип. Ф. Елконского и Ко, 1863—1892 т. Т. 14 (доп. к III т.) : Присоединение Белоруссии (1654—1655). 1889.
2. Вялікае Княства Літоўскае : энцыкл. : у 2 т. / рэдкал. : Г. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. 2-е выд. Мінск : БелЭн, 2007—2010. Т. 1 : А-К / Г. Пашкоў [і інш.]. 2007.
3. Города, местечки и замки Великого княжества Литовского / науч. ред. : Ю. В. Баженов [и др.]. Минск : БелЭн, 2009.
4. НГАБ. Ф. 1928. Воп. 1. Спр. 17.
5. НГАБ. Ф. 1928. Воп. 1. Спр. 42.
6. Рукапісны адзел навуковай бібліятэкі Акадэміі навук Літвы (далей — РА НБ АНЛ). Ф. 43. Д. 679.
7. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 3835.
8. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 3849.

9. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 6062.
10. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 6064.
11. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 6069.
12. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 6073.
13. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 8829.
14. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 8831.
15. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 13 438.
16. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 14 659.
17. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 14 671.
18. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 14 680.
19. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 14 684.
20. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 424.
21. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 452.
22. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 484.
23. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 486.
24. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 490.
25. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 516.
26. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 595.
27. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 601.
28. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 608.
29. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 17 637.
30. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 18 694.
31. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 18 695.
32. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 23 789.
33. РА НБ АНЛ. Ф. 43. Д. 23 794.
34. *Horn M.* Chronologia i zasięg terytorialny żydowskich cechów rzemieślniczych w dawnej Polsce (1613—1795) // *Żydzi w dawnej Rzeczypospolitej*. Ossolineum. Materiały z konferencji „Autonomia żydów w Rzeczypospolitej szlacheckiej». Międzynarodowy zakład historii i kultury Żydów w Polsce. Wrocław — Warszawa — Kraków, 22—26.IX.1986 / Uniwersytet Jagielloński. Kraków, 1991.
35. *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju : 3 cz. Wilno, 1908—1916. Cz. 3: Streszczenie aktów Kapituły Wileńskiej. 1916.
36. *Morzy J.* Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku. Poznań, 1965.
37. *Ochmański J.* Powstanie i rozwój latyfundium biskupstwa wileńskiego, 1387—1550: ze studiów nad rozwojem wielkiej własności na Litwie i Białorusi w średniowieczu. Poznań, 1963.
38. *Popowska M.* Rys dziejów kartuzji bereskiej w latach 1648—1831 // *Ateneum Wileńskie: czasopismo naukowe, poświęcone badaniom przeszłości ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Rocznik 13, zeszyt 1. 1938. S. 45—170.
39. *Termes J.* Mniejszości etniczne Rzeczypospolitej epoki Wazów w opiniach sejmików ziem ruskich // *Urzędy państwowe, organy samorządne i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku: Materiały polsko-ukraińskiej konferencji naukowej w Okunince koło Włodawy, 10—12 września 2007 r.* / Avalon; pod red. H. Gmiterka i J. Łosowskiego. Kraków, 2010. S. 89—100.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 12 чэрвеня 2014 г.